

ДО ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ В ДОШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ УКРАЇНИ

Коломоєць Т. Г.

У статті досліджується проблема соціалізації дітей з особливими освітніми потребами в умовах сучасного українського освітнього простору і суспільства загалом. Окреслюється коло проблем, яке варто вирішувати в системі дошкільної спеціальної освіти, як першої освітньої ланки. Пропонуються ефективні шляхи підвищення рівня професіоналізму фахівців, формування нових взаємовідносин між педагогами та вихованцями та запровадження нових форм залучення батьків до корекційно-розвиткової роботи з неповносправними дітьми.

Ключові слова: соціалізація, діти з особливими освітніми потребами, корекційно-розвиткове навчання, суб'єктно-суб'єктні відносини, професійна діяльність, взаємодія, батьки.

В статье исследуется проблема социализации детей с особыми образовательными потребностями в условиях современной украинской образовательной сфере и общества в целом. Определяется круг проблем, который следует решать в системе дошкольного специального образования, как первого образовательного звена. Предлагаются эффективные пути повышения уровня профессионализма специалистов, формирование новых взаимоотношений между педагогами и воспитанниками и внедрение новых форм привлечения родителей к коррекционно-развивающей работе с такими детьми.

Ключевые слова: социализация, дети с особыми образовательными потребностями, коррекционно-развивающее образование, субъектно-субъектные отношения, профессиональная деятельность, взаимодействие,

родители.

In the article the problem of socialization of children with the special educational necessities in the conditions of modern Ukrainian educational space and society is investigated on the whole. The circle of problems, which it is necessary to decide in the system of the preschool special education, is determined, as the first educational link. The effective ways of increase of level of professionalism of specialists, forming of new mutual relations between teachers and pupils and introduction of new forms of bringing in of parents, are offered to correction-developing work with such children.

Keywords: socialization, children with the special educational necessities, correction-developing education, subject-subject relations, professional activity, co-operation, parents.

Постановка проблеми. Інтеграція дітей з особливими потребами у суспільство в сучасних умовах його розвитку стає все більш актуальним питанням, характерним для процесів глобальної соціалізації та соціальної адаптації, що базується на дотриманні принципу рівноправності громадян, закріпленому законодавством всіх цивілізованих країн, зокрема в Україні. Зміцнення статусу дитинства в українському соціумі відображається у державних законодавчих документах: Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті, Законах України «Про освіту», «Про дошкільну освіту», «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю», «Про охорону дитинства», Концепціях державного стандарту спеціальної освіти дітей з особливими потребами та розвитку інклюзивної освіти. Такі інтеграційні процеси, зазвичай, базуються на реформуванні організаційних основ спеціальної освіти і в першу чергу її дошкільної ланки, скороченні кількості спеціалізованих закладів при одночасному збільшенні закладів інклюзивної освіти, переосмисленні взаємовідносин масової та спеціальної освіти.

Сучасна система спеціальної освіти, за якої поширеними є: незабезпеченість дошкільних освітніх закладів компенсуючого типу

компетентними різнопрофільними фахівцями, суб'єктно-об'єктні відносини між педагогами та вихованцями, ізоляція батьків від активної взаємодії з педагогами цих закладів, громадськими організаціями, соціумом, невідповідність суспільства до сприйняття таких дітей, як рівних, не може сприяти успішній адаптації та соціалізації їх у майбутньому житті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Активний розвиток спеціальної освіти в Україні та інших державах обумовлює зростання наукових досліджень, спрямованих на пошук ефективних шляхів соціалізації та інтеграції дітей з особливими потребами у загальноосвітньому просторі та суспільстві. Проблема підвищення організації та реалізації корекційного навчально-виховного та компенсаторно-адаптаційного процесу стала предметом аналізу таких відомих вітчизняних та зарубіжних науковців, як: В. Бондар, В. Синьов, А. Шевцов, М. Шеремет, О. Хохліна, М. Матвеева, А. Колупаєва, В. Знаков, І. Парфьонова.

Мета статті. Соціалізація дітей з вадами психофізичного розвитку – це складний процес, в якому беруть участь як самі діти, так і їх батьки, педагоги дошкільних корекційних закладів освіти (КЗО), в яких виховуються діти, громадські організації та суспільство в цілому. Вирішення питань ефективної взаємодії усіх складових ланок цього процесу, підвищення якості її впливу на дитину, удосконалення професіоналізму педагогів та зростання свідомої активної участі батьків у вихованні дітей є основними завданнями нашого наукового дослідження.

Виклад основного матеріалу. Корекційні заклади освіти України мають першорядне значення для підвищення соціальної реабілітації та абілітації таких дітей з обмеженими функціональними можливостями у суспільстві. Їх специфіка, як середовища виховання дітей з особливими потребами накладає свій відбиток на процеси виховання особистості та її соціалізації [6]. Поширеним недоліком, що потребує термінової зміни у відносинах між педагогом та вихованцем КЗО є суб'єктно-об'єктні відносини, що дісталися нам у спадок від традиційної системи корекційної освіти. За такої позиції, на нашу думку, нівелюється сам факт соціалізації в контексті соціальних відносин.

Педагогічний працівник КЗО, як суб'єкт корекційно-розвиткових відносин виступає в ролі центральної детермінанти освітньо-виховного процесу в закладі, стає вагомим чинником формування соціальної культури та соціалізації вихованця. Проте, в контексті суб'єктно-об'єктних відносин вихованець розглядається як об'єкт впливу, щодо якого вивчаються зміни його внутрішнього «я», динаміка показників психофізичного та розумового розвитку, вимірюються досягнуті результати, за необхідності порівнюються з нормативами. Проте не факт, що наданою можливістю об'єкт зможе вміло скористатися, якщо залишатиметься для працівника КЗО лише об'єктом, якщо вплив на нього протягом всього перебування в закладі буде суб'єктно-об'єктний. Адже за умов такого впливу часто спостерігається ігнорування соціального статусу вихованців, порушення їх прав як повноцінних членів суспільства. Частіше за все, вони ще довго почувають себе частиною обмеженої соціальної групи – інвалідів, яким фактично нав'язується тавро неповноцінних членів суспільства.

Згадаємо також твердження В. В. Знакова, що взаємодія суб'єкта і об'єкта призводить до фактичного включення «пізнаючого» у «пізнаване». Особистість протистоїть об'єктивним обставинам свого життя, як чомусь зовнішньому, а сама є їх внутрішньою умовою. А суб'єкт, на відміну від об'єкта, не тільки пасивно фіксує та розуміє природні і соціальні явища, але й намагається активно на них впливати, перетворюючи не тільки світ, а й себе в цьому світі [2, с.161].

Вважаємо, що дитина в КЗО має виступати найважливішою детермінантою навчально-виховного процесу, чинником формування культури поведінки в суспільстві, що є чи не одним із провідних підходів до процесів її соціалізації. Суб'єктно-суб'єктні відносини відкривають значно більші можливості для отримання певних соціальних результатів від діяльності працівників цих освітніх установ. Зосередження на вихованцеві як на суб'єкті з певним соціальним статусом дозволяє ширше дивитися на його взаємодію з іншими членами суспільства як в межах КЗО так і в оточуючому середовищі. І

це не випадково, оскільки за такого підходу з'являється можливість по-іншому поглянути на становлення «соціальності» дитини, як на процес ініціативний, адаптивний та ефективний. Відбувається становлення особистих якостей дитини не ізольовано (в рамках рівня її розвитку), а у взаємодії з оточуючим соціальним середовищем.

Таким чином, суб'єктивний характер соціалізації вихованців КЗО проявляється в моменти узгодження індивідуальних (внутрішньо системних) особливостей функціонування із зовнішніми умовами та факторами суспільного співіснування. Тому, на нашу думку, відносини працівників і вихованців КЗО повинні мати яскраво-виражений суб'єктно-суб'єктний характер, що певним чином удосконалить їх соціальну взаємодію і прискорить соціальну адаптацію та інтеграцію вихованців у суспільство.

Іншим колом проблем, яке варто вирішувати в системі дошкільної спеціальної освіти з метою підвищення рівня соціалізації дітей з особливими освітніми потребами, зводиться до проблеми професіоналів. [1, с.170]. Характер роботи в корекційних закладах освіти дійсно є специфічним, тому наявність лише базової педагогічної освіти в таких професійних умовах є недостатньою. Важливість психологічних чинників професійної діяльності вимагає від працівника КЗО відповідної спеціальної психологічної підготовки, що дозволить враховувати особливості розвитку дітей з особливими потребами. За результатами опитування (проводилось у КЗО Дніпропетровської області у 2013-2014 рр.) нами було виявлено, що лише третина працівників вважають достатнім рівень освіти, отриманої ними у ВНЗ. Решта – бажають підвищувати рівень своєї освіти та професіоналізму, проте в закладах освіти майже не створено відповідних умов. Такий стан ситуації автоматично вказує на важливість підвищення кваліфікації відповідних фахівців для якісного корекційно-реабілітаційного супроводу дітей з психофізичними вадами розвитку [3, с.189].

Таким чином, у корекційних закладах освіти бажано створити більш сприятливі умови для підвищення кваліфікації та набуття більш високого рівня

професіоналізму працівниками. На нашу думку, найбільш вдалим шляхом покращення в цьому напрямку може стати формування багаторівневої системи професійної перепідготовки та підвищення кваліфікації, професійної майстерності та професіоналізму працівників КЗО (табл. 1).

Таблиця 1.

**Система професійної перепідготовки та підвищення кваліфікації
працівників КЗО**

Етапи системи	Форми і методи надання освітніх послуг	Обсяг набуття освіти	Тривалість набуття освіти
Перший	Вищі навчальні заклади регіону	Отримання додаткової освіти в потрібному напрямку спеціалізації з отриманням відповідного диплома про закінчення вузу та набуття спеціальності	Від 1 до 4 років залежно від характеру та змісту освіти
Другий	Навчально-курсіві комбінати, курси підвищення кваліфікації, інші курси різних напрямків освіти	Отримання базових освітніх навичок в потрібному напрямку спеціалізації	Від 1 місяця до 1 року
Третій	Семінари (вебінари), конференції, круглі столи з обміну досвідом, наукові бази в самих КЗО, експериментальні майданчики тощо	Отримання конкретних освітніх навичок в межах заданого питання або проблемної ситуації	Від 1 до декількох днів

Тим самим, вказана система починає виконувати роль соціальних стимуляторів у сфері зайнятості працівників КЗО, впливаючи на рівень їх конкуренції на ринку праці в розрізі певної професійної спеціалізації.

Дослідження основних напрямків удосконалення професіоналізму працівників КЗО показало, що в якості джерела здобуття нових освітніх знань, умінь, навичок домінує самоосвіта. Враховуючи отримане в ході анкетування побажання педагогів підвищувати свою кваліфікацію хоча б частково за рахунок свого місця роботи. В цьому напрямку особливої актуальності набуває не тільки комфортне та зручне облаштування приміщень для занять з дітьми, а й створення сприятливих умов працівнику для роботи над самовдосконаленням, над можливістю пошуку та опанування новими прогресивними формами і методами навчання. Для цього бажано облаштувати на робочому місці педагога комп'ютер з підключенням до мережі Інтернет. Найбільш бюджетним варіантом такої самоосвіти вважається проведення семінарів та тренінгів. Крім того, сьогодні актуальними стають так звані вебінари – семінари, що проводяться дистанційно за допомогою електронних комунікацій та Інтернету. Така ж «економічність» та одночасно ефективність характерна для звичайних інтернет-конференцій.

Отже, підвищення кваліфікації та рівня професіоналізму працівника КЗО не обов'язково має досягатися за рахунок здобуття другої (третьої) вищої освіти з витрачанням на це коштів та років навчання. Звичайні семінари та конференції, постійне обговорення сучасних освітніх технологій за круглими столами в межах трудових колективів, обмін інформацією, отриманою з глобальної інформаційної мережі, також можуть сприяти зростанню професійної майстерності працівника КЗО.

Можемо долучити до вищенаведеного побажання батьків, отримані в ході проведеного анкетування, які також, на нашу думку, є логічним доповненням до сформованих напрямків удосконалення. Так, ряд респондентів відзначив необхідність запровадження спеціальних технологій та адаптативних технічних

засобів навчання, сучасних інформаційно-комунікативних та комп'ютерних технологій, створення спеціалізованої матеріально-технічної бази КЗО. Вважаємо таке побажання батьків дійсно актуальним, оскільки в сучасному світі інформаційних технологій, коли кожен повноцінний член суспільства не обходиться без мобільного телефону, комп'ютера, Інтернету, соціалізація та соціальна адаптація дітей з особливими потребами буде відбуватися повільніше без можливості освоєння ними цього напрямку діяльності.

До вище наведених не вирішених питань системи корекційної освіти можна додати проблеми сім'ї: забезпечення необхідною фінансовою підтримкою, житловими умовами, оволодіння навичками догляду та навчання дитини, вирішення емоційних проблем, подолання соціальної ізоляції [5,7].

Одним з численних побажань батьків, виявлених в ході анкетування, було саме покращення роботи з батьками: частіше надавати консультації в питаннях виховання дітей – інвалідів, проводити майстер-класи і відкриті уроки, ввести консультації психолога для батьків, формувати колектив батьків у межах класу і школи. За таку співпрацю з педагогічним колективом корекційних закладів в тому чи іншому напрямку висловилося 41,7% батьків, що свідчить про їх активне бажання допомагати своїй дитині в активному соціальному розвитку.

Щодо вказаного напрямку співпраці батьків і педагогічного колективу КЗО, то на нашу думку, важливим кроком на цьому шляху могло б стати створення так званих сімейно-педагогічних комплексів (СПК). Такі об'єднання вбачаються нами як організована взаємодія батьків і працівників КЗО навколо окремої дитини або групи дітей в напрямку створення найбільш сприятливого оточуючого соціального середовища в місцях взаємодії дитини з іншими членами суспільства.

В основі створення та функціонування СПК повинні бути такі принципи:

- стимулювання батьків до набуття нових і поліпшення уже набутих навичок виховання, навчання і розвитку дитини з особливими потребами;
- відвідування батьками занять дитини в КЗО з метою вивчення досвіду колективу закладу із взаємодії з дитиною, способів і методів навчально-

виховного впливу на неї;

- створення колективом КЗО періодичних занять з батьками в плані донесення до них передових психолого-педагогічних технологій, навчання їх поведінці з дитиною в домашніх умовах, яка б сприяла кращій соціалізації та соціальній адаптації дитини в оточуючому соціальному середовищі;

- підготовка для батьків інформації в друкованому або електронному вигляді щодо правильної поведінки з дітьми вдома, щоб батьки, які не змогли відвідати заняття, також долучались до взаємодії в межах СПК;

- дотримання батьками рекомендацій колективу КЗО в домашніх умовах;

- створення батьками «скриньки побажань» в роботі колективу КЗО з метою встановлення двобічної взаємодії та обміну інформацією.

Найголовніша задача функціонування таких СПК, на нашу думку, має полягати в безперервності взаємодії та постійному контакті батьків і педагогів. Вважаємо, що пропонована система взаємодії на основі сімейно-педагогічних комплексів спрямована, з одного боку, на формування у педагогів-дефектологів компетентного підходу щодо залучення батьків до навчання і виховання дітей з психофізичними вадами та стратегічного його бачення, з іншого боку значно зростає можливість підвищення рівня соціальної зрілості дітей з особливими освітніми потребами, оскільки відбувається акцентування уваги членів сім'ї на соціальній адаптації та соціалізації дитини, що вирішує глобальні завдання реалізації процесів інноваційно-освітньої інтеграції.

Висновки. Таким чином, на нашу думку, обравши соціальне питання як основне педагогічне спрямування, а не лише як медичне питання реабілітації, вважаємо за потрібне зосередити зусилля на розбудові такої освітньо-реабілітаційної системи, яка була б спрямована на розв'язання завдання корекційного навчання, виховання та соціальної адаптації дітей з особливими потребами. Необхідно створити таку систему спеціальної освіти, яка б забезпечила комплексний підхід до організації реабілітаційної, корекційно-розвиткової та виховної роботи з метою формування індивідуальних вмінь і навичок дітей, що уможлиблює підвищення якості і зміну стилю їхнього життя,

забезпечує нові соціально-статусні позиції у самостійному житті, які згодом допоможуть їм ефективно інтегруватися у соціальному середовищі.

Література

1. Журавльова Л. До проблеми навчання і виховання дітей із особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах / Л. Журавльова, В. Кисличенко // Науковий Вісник Мелітопольського державного педагогічного університету : зб. наук. праць. – 2014. – №1 (12) . – С. 170 – 174.

2. Знаков В. В. Психология субъекта и психология человеческого бытия / В. В. Знаков // Субъект, личность и психология человеческого бытия. – Москва : Институт психологии РАН, 2009. – С. 161–172.

3. Парфенова И. С. Социальная эффективность профессиональной переподготовки безработных: опыт социолого-управленческого анализа : дис. на соиск. учен. степ. канд. социол. наук : 22.00.08 «Социология управления» / Ирина Сергеевна Парфенова ; Уральская академия государственной службы. – Екатеринбург, 2005. – 189 с.

4. Путівник для батьків дітей з особливими освітніми потребами: [навч.-метод. посіб. у 9 книгах] / За заг. ред. А.А. Колупаєвої. – Інклюзивна освіта: вибір батьків. – Книга 1. – Київ : Літопис – ХХ, 2010. – 70 с.

5. Сім'я і дитина в умовах інклюзивної освіти: методичні поради батькам щодо сімейного супроводу навчання дітей з порушеннями функцій опорно-рухового апарату : навч.-метод. посіб. / А. Г. Шевцов, А. В. Романенко, Л. О. Ханзерук, А. В. Чеботарьова ; за заг. наук. ред. А. Г. Шевцова – Київ : Видавничий Дім «Слово», 2013. - 112 с.

6. Соціальна реабілітація дітей з обмеженими можливостями. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://osvita.ua/vnz/reports/sociology/12302/>